

KÜRESELLEŞME BOYUTUYLA SANAT VE EDEBİYAT*

Hasan Bozdaş**

Özet

Küreselleşme beraberinde kimlik çatışmaları, kültürel uyumsuzluklar, yoksulluk gibi birçok sorunu getirmiştir. Hem bu sorunların bir sonucu olarak hem de kitle iletişim aygıtlarının, medyanın, modernizm ve postmodernizm gibi ileri bakış açılarının gelişmesiyle küreselleşme siyasi, psikolojik ve kültürel açıdan en güçlü olduğu dönemi yaşamaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak toplumların güçlenen ilişkileri ve kültür aktarımı, bunun bir misyon halini alması, sanat ve edebiyatta gözle görülür bir değişimin temel faktörü olmuştur. Küreselleşmenin yolunu açan etkenler, sanat ve edebiyatın küreselleşmesine de aynı oranda katkı sağlamıştır. Bununla birlikte sanat, tarihsel misyonunu küreselleşme karşısında koruyamamıştır. Esasında küreselleşme, sanatın ve edebiyatın evrenselleşmesini değil, serbest piyasanın kültür ithalatı ve ihracatını bir netice olarak getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, sanat, edebiyat, postmodernizm

* Bu metin, SDAM tarafından, 11-13 Ağustos 2017 tarihleri arasında düzenlenen “*Küreselleşmenin Boyutları ve Dinamikleri*” temalı Akademik Toplantı’da sunulmuştur.

** Avukat, Ankara Barosu’na bağlı olarak serbest avukatlık yapmaktadır. Makaleleri Hece Dergisi’nde yayımlanmaktadır.

Giriş

Küreselleşme, politik-hukuksal-ekonomik vb. değişimleri kapsayan bir süreçtir. Belki en genel ifadeyle, mekânın yok olduğu mevcut sosyo-politik gerçekliktir. Geleneksel ifadeyle ise emperyalizmdir.

Sanat ise en genel ifadeyle *güzele* ulaşma çabasıdır. *Güzel* tanımının bireysel dışavurumunun evrensel bir sanat faaliyeti olarak yansıma bulabilmesi ise, bu kavram üzerinde bir uzlaşma ister. Jean-Marie Guyau, sanatın en büyük amacının insanın kalbine heyecan vermesi olduğunu belirtirken bunu *güzel* içerisinde değerlendirmek gerekir.

Richard Kralık'ın ancak postmodernizm başlığı içerisinde incelenebilecek sanat vasıflandırmasının aksine bugün 7 temel sanat olduğu kabul edilir. 1895 yılında Fransızların, *Trenin Gara Gelişi* isimli kısa çekimi ile sinema 7. sanat olarak tarihe geçmiş ve kendinden önce kabul gören resim-heykel, müzik, tiyatro, dans, edebiyat ve mimari ile bugün sanatın asli unsurlarından olmuştur.

Tüm bu sanat türleri içerisinde gösterilecek çabalar, estetik ve hazzı ön planda tutmak zorundadır. Bununla birlikte bu çaba, bir özgünlük çabasıdır. Bir eser ortaya çıkarma iradesi olmadan, yani yaratma kaygısı güdülmeyen sanattan bahsedebilmek mümkün olamaz. Buradaki özgünlük veya yaratıcılık, yoktan var etme çabası değildir. Terry Eagleton'a göre bu mümkün de değildir. "Edebi özgünlük, ilk edebi metin yoktur: Bütün edebiyat metinlerarasıdır."¹ Eagleton'un söylediğinin kısmen gerçeklik payı olsa da bugün kategorize edilen sanat ve nitelleri bağlamında ilk eserler tesadüfen ortaya çıkmış olamaz. Metinlerarasılık üzerine kurulan ve etkileşimi doğası içinde barındıran birçok sanat türünden, parodiden, reproduksiyondan, replikalardan bahsetmek mümkündür. Empiristler insan zihninin boş bir levha olduğu ve deneyimlerle şekillendiği sonucuna varmışlardır. John Locke, buna 'tabula rasa' demiştir. Platon'un idealar dünyasına dayalı episteme görüşünde insan, bilgiye hatırlayarak ulaşır. Zaten o bilgiye sahip olarak dünyaya gelmiştir. Sanat bu bilgilerden hangisidir? İnsanın doğuştan sahip olduğu bir estetik bilgisinin dışavurumu olarak düşünürsek Eagleton haklıdır. Ancak sanat deneyimlere ait ise, özgün bir sanat da vardır demektir, sanat bir bütün olarak doğadan esinlenmedir. Sanatçı ister istemez, kaygısını doğayla birleştirecektir.

¹ Terry Eagleton: **Edebiyat Kuramı**, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014, s.160.

Sanat ve Edebiyat

Sanatçı imge üreten kişidir, sanat bu yüzden salt taklit olamaz. Bundan dolayı sanatın doğaya değil, sanatçıya ait olması gerekir. Paul Cézanne “Ben doğayı kopyalamak istedim, yapamadım. Ama söz gelimi güneşin çoğaltılamayacağını ama başka bir şeyle, renkle temsil edilmesi gerektiğini keşfettiğimde rahatladım.” der.

Edebiyat, diğer sanat türleri içerisinde en çok yayılım gösteren türdür, bu anlamda küreselleşme ile ilgili tartışmalarda geniş yer bulmaktadır. İnsanın konuşma ihtiyacı ile başlayan, duyguların, fikirlerin sözcüklere aktarımı ile yaratılan ve toplumsal gelişimi de takip eden süreçte önce sözlü kültür, ardından da yazılı kültür ile devinim gösteren edebiyat, bir ihtimal en eski sanattır. Bu sanatın kökeni, dilin kendisidir. Dilin doğuşu, edebiyatın da doğuşudur. İnsanın gerçekliği, edebiyatın da gerçekliğidir.

Onbinlerce yıllık insanlık mirası, haz kültürünü bugüne taşımış, en eski varyasyonlarından ancak mağara resimlerine ulaşabildiğimiz eserler, günümüzde yüzlerce farklı teknikle karşımıza çıkmıştır. İnsanlığın kat ettiği bu süreçte sosyal değişimler, teknolojik ilerlemeler, toplumsal hareketlenmeler ve coğrafi dengeler gibi etki gücü yüksek olaylarla insanın sanata bakışını değiştirmiştir. Söz gelimi yazının icadından önce şiir, sözlü bir gelenekle vücut bulmuş, ezber kültürünü oluşturmuştur. Sözlü edebiyatın hüküm sürdüğü tarihsel dönemlerde edebi anlamda manzum eserler gelişmiş ve aktarılmıştır. Bunun en büyük sebebi, uyak ve rediflerin geniş kullanıldığı bu tarihsel metinlerin kolayca ezberlenebilmesi ve böylece kuşaktan kuşağa aktarılabilmesidir. Anadolu’da sözlü kültürün yaygınlığı da bundandır. Kur’an’ı Kerim’in indirildiği ilk dönemde Arap toplumunda yazılı kültür oldukça dar bir sınıfa hitap etmektedir. İslam peygamberi başta olmak üzere sahabeler kitabı ezber yoluyla aktarabilmişlerdir. Kur’an da bugün nesirlerde cinas olarak adlandırılan sanatla ezberlenmesi kolaylaştırılan bir eser olarak derlenen kadar hafıza içerisinde muhafaza edilmiştir.

Edebiyat tarihinde, yazının ortaya çıkışıyla beraber mensur metinlerin doğduğu görülmektedir. Cervantes’in, dönemin idari yönetim ve dini iktidarına bir parodi olarak yazdığı *Don Kişot*’la başlayan modern anlamda roman türü, öykü, tenkit, hatırat, gezi yazıları, sonraki dönemlerde deneme ve sözlü kültürden muhafaza kültürüne kaydedilen şiir, bugün edebiyatın farklı varyasyonlarıdır. Sınırlarına varabildiğimiz en eski şiir lirik özellikler gösterirken, bugün küreselleşmenin de etkisiyle postmodernist iddiaya göre lirizmin bir nihayete vardığını ve deneysel, Dadaist ve postmodern bir şiirin doğuşunu gözleme

imkânına sahibiz. Geleneksel tiyatro ise antik gösterilerden, müzikli sahne sanatlarına, operaya ve hatta performans sanatlarına yol almıştır.

Küreselleşme

Metin Cengiz'e göre küreselleşme, insanlığın aydınlanması ve ekonomik gelişmeden ve bunun yarattığı refah toplumundan herkesin payını almasıdır. Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme, savaflara yol açan, insanları birbirine düşüren eski zihniyet yerini olumlu, barışçı, evrensel geçerliği olan bir davranış biçimine ve yeni bir zihniyete bırakmıştır. Artık herkes aynı şeyleri yemekte (Mc Donalds kültürü), aynı şeyleri içmekte (kola vs.), aynı şeyleri giymekte (Benetton vs.) ve aynı şeylerden hoşlanmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme öncelikle olumlu ve ekonomik refaha ulaşma aracı olarak tanımlanmaktadır.²

Malcolm Waters ise küreselleşmeyi, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkma süreci ve insanların da bu sürecin farkında olmaları şeklinde tanımlar.³

Bauman ise daha geniş bir tahlille evrenselleşme-küreselleşme ayırdını yapar. Ona göre evrenselleşme idealinde düzen kurma umudu veya ideali bulunmaktadır, bu düzen küresel ölçekte bir düzendir. Dünyayı eskiden olduğundan daha farklı, daha iyi bir hale getirme güdüsüdür.⁴

“Küreselleşme bir etki meselesidir. Eylemlerimizin, çabalarımızın sonucudur. Küreselleşme hepimizin ya da en azından içimizden en becerikli ve girişken olanların yapmayı istediği ya da umut ettiği şeylerle ilgili değildir. Hepimizin başına gelen şeylerle ilgilidir.”⁵

Evrensellik bir amaçken, küresellik konjonktüre göre değişir. *Ceteris paribus* terimi, bir iktisat terimi olarak tüm değişkenlerin sabit olması durumunu ifade eder. *Ceteris paribus* ortamda küresellik sonucuna varılıyorsa, sanatı küresel forma sokan değişkenler ayırt edilebilir.

Postmodernizm

² Metin Cengiz: **Küreselleşme Postmodernizm ve Edebiyat**, Şiirden Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s.47.

³ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s. 49.

⁴ Zygmunt Bauman: **Küreselleşme**, Ayrıntı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016, s.70.

⁵ Zygmunt Bauman, **a.g.e.**, s.70.

20. yüzyılın ikinci yarısında, 2. Dünya Savaşı sonrasında öncelikle mimari alanında ifade edilmeye başlanan postmodernizmin bir süreç mi, bir üslup veya bir tavır mı olduğu üzerine oldukça söylem geliştirilmiştir.

Baudrillard, Kristeva, Derrida gibi birçok düşünür, modernizmin yetersizliğini Nietzsche, Kierkegaard, Heidegger, Wittgenstein'in düşünsel duruşlarını baz alarak, postmodernizm temelinde önemli söylemler geliştirmişlerdir. Bununla beraber postmodernizmin hatları belirlenmiş, liberalizm, kapitalizm gibi bütün ideolojilere karşı durulmuştur. Postmodernizm, evrensel kültür anlayışını reddederek, ironiyi ve sorgulayıcılığı felsefe edinmiştir.

Postmodernizm evrensel kültürü reddederken sanatta bireyselliği ön plana çıkarır. Cengiz'in deyimiyile postmodernizm insani eyleme bağlı bir kültür özlemi duyar, ne kadar birey varsa o kadar hakikat vardır.⁶

Kristeva, "Postmodern sanat, sanat yoluyla sanatın dışında konumlanmış bir şeydir." ifadesini kullanır.⁷ Bugün postmodern sanatın, deneysel çalışmalar ve Dadaist bakış açısıyla geldiği noktada, Kristeva'nın ifadesinin genel bakışla olumlama için kullanılamayacağı açıktır. Postmodern sanatçının düşüncesi, sanatçının tükürdüğü de, dışkısı da, nefesi de sanattır anlayışına doğru evrilmektedir. Kurt Schwitters, "Sanatçının tükürdüğü sanattır." der. Piero Manzoni, 90 konserve kutusunda dışkısını ve hatta nefesini satmıştır. *Anything Goes* tabiri tam da bu durumu ifade etmektedir. Postmodernizm, kutsallara, tekelciliğe, tektipçiliğe, hiyerarşilere karşı durmak haricinde kural tanımamaktadır, edebi türleri muğlaklaştırmıştır. Maurice Blanchot, eserin türünden önce geleceğini benimseyen sanatçılardandır. Küreselleşmenin getirdikleri ile birlikte postmodernizmin sanattan götürdükleri de dikkate değerdir. Bu anlayışla birçok melez tür doğmuştur, tek özellikleri avangart bir nitelikle sunulmaları olmuştur. Örneğin Kenan Çağan, bu karmaşık anlayış içerisinde görsel şiiri şiir alanına dâhil eden estetik anlayışın hangi değerden beslendiğini tartışır, "Görsel şiir neden şiirdir de resim değildir?" sorusunu somaktadır.⁸

Frankfurt Okulu içerisinde anılan düşünür Theodor W. Adorno'nun sanat anlayışı postmodernist bakış açısıyla oldukça benzerdir. Sanatın modern dünyada toplumu yansıtmak zorunda olmadığını belirten Adorno, sözcüksüz edebiyat, gerçeküstü öğeler, yargı

⁶ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.56-57.

⁷ Kenan Çağan, "Ne Olsa Gider, Anything Goes", **Hece Dergisi**, Sayı: 134, s.93.

⁸ Kenan Çağan, **a.g.m.**, s.94.

bildirmeyen yargı, anlaşılmak istememek, anlatımın neden-sonuç ilişkisinin dışında kalması gibi biçimsel değişiklikleri olumlar.⁹

Baudrillard'ın belirlediği üzere postmodernizmin kültürel dünyası şu şekildedir:

“Ne temel kural, ne yargı ne de zevk ölçütü var artık. Günümüzün estetik alanında, kendi kurallarını tanıyacak Tanrı kalmadı; ya da başka bir metafor kullanırsak, estetik zevk ve yargıya ilişkin hassas bir terazi yok artık. Sanatın durumu, tıpkı gerçek zenginlik ya da değere çevrilmesi imkânsız olduğundan artık değiş tokuş edilemeyen ve bundan böyle yalnızca dolaşan paralar gibidir.”¹⁰

Bu yüzden de “Postmodern sanatçı, kurallar ve nesnelere ya da basitçe dile getirmek gerekirse, sınırlamalar bulunmaksızın çalışır. Yüceltme ve tecrübe ve dolayısıyla gerçekliğin üretimi birbirine karışır. Hem tüketiciler hem de sanatçılar sanat eserlerini bu tarzda yaratırlar.”¹¹

Kralik'in duyularımızdan doğduğunu ifade ettiği görsel, işitsel, tatsal, kokusal ve dokunsal sanatlar bugün postmodern sanatın tam da odağını oluşturmaktadır. Beden veya performans sanatları ki dokunsal sanat sınıfında sayılabilirler, çeyrek yüzyıldır kendi takipçi kitlesini oluşturmuştur. Manipülatif fotoğraf, slam şiir gibi kendine özgü birçok branş modernitenin ve teknolojinin, nihayetinde küreselleşmenin postmodern sanata katkısı olmuştur. Bununla birlikte, postmodern sanatın da getirdiği belki de en olumsuz anlayış, - sanatçının ürettiği her şeyin sanat sayılacağı- ön kabulüdür. Postmodernizm, bunu reddedecek bir estetik değeri de yok saymaktadır. Tüm bu refah alanına rağmen bugün postmodern sanat da eleştiri konusudur ve deneysel sanat postmodernizm sınırsızlığını dahi bir sınır olarak görmektedir.

Postmodern sanatın en önemli tavrı eleştirel bir anlayışa sahip olmasıdır. Bu anlamda ironi ve parodinin en çok gelişim kaydettiği dönem postmodern dönemdir. Fakat bireyselleşmenin ve kuralsızlığın bir kural haline getirilmesi ile birlikte sanatsal değer yargılarının da yok sayılmasıyla, mimaride, şiirde, resim ve heykelde veya diğer sanatlarda, kaygan bir zeminde klasik estetik değerlerin birçok ölçütüne sahip olmayan eserler verilmektedir. Bu eserler temelde anlaşılabilme ve yorumlanabilme imkânı bulamamaktadır.

⁹ Gökçe Özder: *Frankfurt Okulu Düşünürlerinin Edebiyat Kuramlarına Katkılarına Dair Bir Değerlendirme*, s.6. <https://www.academia.edu/> Görüntüleme Tarihi 23.07.2017

¹⁰ Kenan Çağan, **a.g.m.**, s. 93 (Baudrillard, Jean: *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Emel Abora- Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları).

¹¹ Kenan Çağan, **a.g.m.**, s.93 (Murphy, John W: *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, çev. Hüsamettin Arslan, 2. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları).

Bu da sanatın, toplumda bir karşılık bulmasını zorlaştırırken, sanatçı ve idealini de bireyselliğe hapsetmektedir.

Sanat, Edebiyat ve Küreselleşme İlişkisi

Edebiyat her yönüyle yaşamı temsil eder. Edebiyat vasıtasıyla yaratılmış kurmaca dünya, kişiler, gerçeklikle sıkı bağlar içindedirler.¹² Günümüzde ise bu gerçeklik, sosyal, politik, ekonomik bir “gerçeklik” olan küreselliktir.

Günümüz edebiyatının kaçınılmaz olarak gerçekliğin özel bir biçimi olan globalizmle, yani global sistemde yaşanan gerçekliklerle, ya da en azından bu dönemde sistemin empoze ettiği, kendisi tarafından yaratılmış sembolik değerlerle ilişkisi kaçınılmazdır.¹³ En saçma düşüncelerimizin, rüyalarımızın, fantezilerimizin bile asıl malzemesi gerçekliktir. Edebiyatın malzemesi de ne denli biçim ağırlıklı olursa olsun, gerçekliktir.¹⁴

Sanatın küreselleşme süreci, iletişim olanaklarının daha özeldede medyanın gelişimi ile paraleldir. Yazının icadı, el yazması nüshalar, seyahatnameler ile kültür aktarımı ve sanat formlarının derlemeleri ile 20. yüzyıla gelindiğinde gazeteler; sanat, edebiyat ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi kurma açısından en erken etkiye sahiptir.

Günümüzde yazılı eserlerde çevirilerin ve İngilizcenin bir evrenselleşme aracı olarak etken rolü, *Edebiyat Cumhuriyeti* olarak adlandırılan Paris edebiyatında ve onun etkisinde gelişen Osmanlı İmparatorluğu da dâhil olmak üzere birçok ülkenin Fransızca bilen aydınının edebiyatıyla aynıdır. Tanzimat dönemi mensur edebiyatı, Fransızca ile gelişim kaydederken, Türkçe edebiyat açısından da küreselleşmenin ilk örneklerini sunma imkânı vermiştir. Antik Yunan filozoflarının eserlerini şerh ve tercüme eden İslam aydınlarının -hassaten- Endüslülülerin çalışmalarıyla Avrupa’da Rönesans’ın doğmasını sağlaması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Medya araçlarına gelindiğinde ilk olarak radyonun, televizyondan çok önce edebiyatçılarla iletişim kurduğu ve eserlerin seslendirilmesine olanak sunduğu söylenebilir. Gazeteler de fikir yazıları yayınlamaları bir tarafa şiir ve roman türünün neşredilmesi açısından önemli bir misyon taşımışlardır. Televizyon ve internet, bugün gözlemlenebilen sonuçlarıyla edebiyatın küreselleşmesine ve küreselleşmenin edebiyata en büyük katkısını sağlamıştır. Bugün için ise medya üzerinden küreselleşmenin de doğrudan etkilediği sanat ve özeldede edebiyat, pazar rekabetinin objesi haline gelmektedir.

¹² Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.16.

¹³ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.17.

¹⁴ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.18.

Globalleşme sürecinde, hatta bu sürecin yaratılmasında erki elinde bulunduranların yarattığı sistemin edebiyatı geçmişe göre daha çok işlevsiz bırakmak, ehlileştirmek çabalarının doruk noktaya vardığı, hatta bu amaçla teoriler ürettiği, öte yandan bir edebiyat-sanat pazarı yaratarak ve edebiyat-sanat ürünlerine bu pazarda değer biçerek bu çabaları hızlandırdığı, simgesel genel geçer ve günümüze özgü değerler üretilip bu değerlerin gerçekliğini sürekli vurgulayarak ve yeniden yaratarak, bunları birbirine çözümlenmez bağlarla bağlayarak, diğer halkları Amerikan tarzı yaşama ve mallarına alıştırdığı, asıl da sanatçıları bu yollarla kendi ideolojisine tabi kıldığı, genel bir özellik olarak kabul görmektedir.¹⁵

Habermas, kapitalizmin ulus-devletleri doğurduğunu fakat küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin giderek yok olmaya başladığını söyler. Buna bağlı olarak ulusal kültürler yok olmaya başlamış ve küresel, ortak bir kültür oluşmaya yüz tutmuştur. Bu da kültürel çeşitliliği azaltır. Habermas bu durumu olumsuzlamıştır.¹⁶

Küresel pazar rekabeti, nitelikli eserlerin yayınlanması, dağıtımı ve tanıtımına önemli engeller koyarken popüler kültür eserleri, fantastik bakış açısının ve büyümlü gerçekliğin pazara çıkardığı *Alacakaranlık*, *Kemikler Şehri* gibi seri romanlar, *Call of Duty* gibi oyun sektöründen yazın sektörüne aktarılan ürünler, metinlerarasılık üzerinden manipüle edilen eserler satış rekorları kırmaktadır. Hatta sinema sektörüne bazı romanların uyarlanması, devam filmi için devam romanı yazımını dahi zorunlu kılmaktadır. Bu yıl basılan kitap sayısının 1,5 milyona yaklaştığı dünyada edebiyat eserleri üzerinden küreselleşen ve evrenselleşen çalışmaları seçmek ve geleceğe bırakmak hiç kolay olmamıştır. Metin Cengiz'in küreselleşme tanımına bir ek yapmak gerekirse, aynı şeyleri yiyen, aynı şeyleri içen, aynı şeylerden hoşlanan insanlar aynı şeyleri de okumaktadır. Hazır gıda ve hazır kültürle beslenmek küreselleşmenin en büyük sonucudur.

Cengiz, edebiyatın fantastik bir zaman öldürme aracına indirildiğini düşünmektedir. Ona göre büyük sermaye, satmaz yaftası altında estetik değer taşıyan, günümüz gerçekliğini çarpıcı bir biçimde dile getiren eserlere yer vermemekte, kafası cilalanmış, ülke ve dünya sorunlarından uzak, kendi değer yargıları içinde boğulmuş editörler tarafından istendik kitaplar yazmaya yönlendirilmektedir.¹⁷

Aslında bu yaklaşım, Horkheimer ve Adorno'nun *Kültür Endüstrisi* düşüncesidir. Adorno'ya göre kültür endüstrisi, tüketicisini kendisine uydurur, dolayısıyla bir kitle kültürü

¹⁵ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.34.

¹⁶ Gökçe Özder, **a.g.m.**, s.10. <https://www.academia.edu/>, Görüntüleme Tarihi 23.07.2017

¹⁷ Metin Cengiz, **a.g.e.**, s.39.

ve kültürün oluşturduğu kitle paradoksundan bahsedilebilir, buna göre *Kültür Endüstrisi* içerisinde sanat ticari olarak sömürülür.¹⁸

Küreselleşme, edebiyatı bir pazar malzemesi olarak oldukça ele alırken, gerçekliğin ve estetik duygusunun pazar için yeterli bir öneminin olmadığını da ifade eder. Edebiyat ve formlarının doğasında kalıcı olmak, bununla birlikte toplumsal olmak gibi güdüler bulunmaktadır. Postmodern edebiyat sanatçıyı topluma bakan kürsüden almış ve camı olmayan bir odaya hapsedmişken, küreselleşme doğrudan sanatı tecrit etmiştir.

Sanat değişen dünyanın farkında olmaktır. Kültürel ve ilmi birikim, doğru kullanılan biçim ve mesaj bir eseri evrenselleştirir. Küresellik ise bunun sonucu olmalıdır. İdealde salt bireysellik, salt melal bugün evrensel olarak algılanmaktadır. Bu durum, sanatın yapıcı yönüne aynı zamanda muhalif bir olgudur. Bununla birlikte sanat eserinin konusuna dair polemikler de bir sonuca ulaşmış değildir. Soyut bir olgu karşısında herhangi bir içtihadı tabi olmak da sanatın kendi doğası içinde etik görünmemektedir. Nitekim sanatın ahlak üzerine eğilmesi de sanat tarihi içerisinde oldukça reddiye toplamıştır. Fast food sanat anlayışı bir yana, sanat eserinin bir durum tespiti olması, yani kâinatı sadece kopyalaması da kolaycılığa kaçmaktır. “Sanat artık bugün olduğu gibi bireysel tatmin ifadesi olmaktan çıkmalı, herkes için mücadele eden, eğitici bir sanat olmayı hedeflemelidir.”¹⁹

İkinci Yeni, Türkçe şiirde bireyselliğin en belirgin dönemini yansıtmıştır. 1960’lı yılların küreselleşmeye bakan ekonomik açılımları ile birlikte politik sancılarının atmosferinde Ece Ayhan, Cemal Süreya ve Sezai Karakoç gibi şairler kapalı imgeler ve soyut bir dille içe kapanık bir şiir ortaya koymuşlardır. İkinci Yeni, modern Türkçe şiirin postmodern bir bakış açısına sahip olmasında en önemli birikime sahiptir. Bugün dahi şiirde yeni modern ve postmodern yaklaşımlarda ana akım görevi görmektedir. Sezai Karakoç, Cemal Süreya’nın *Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydayız* dizisini İkinci Yeni’nin evrenselliğinin temeline oturtur. Karakoç’un *Balkon* şiiri de, İkinci Yeni’nin harekete ruhunu da veren, hareketin ruhunu da yaşayan müphem şiirleri arasında sayılması gereken eserlerdendir. Yine, Turgut Uyar’ın *Geyikli Gece*’si, İkinci Yeni’nin evrensel bakış açısını ortaya koymasından önemlidir. Bu, Garip şiirinde ve öncesinde olmayan bir yeniliktir.

“Sanat, uygulaması ve yönü açısından içinde yaşadığı zamana bağlıdır ve sanatçılar çağlarının yaratıklarıdır. En yüksek sanat, bilinçli içeriğinde bugünün çok katmanlı

¹⁸ Theodor W. Adorno: **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2011, s.111.

¹⁹ David A. Siqueiros, “Toplumsal, Politik ve Estetik İlkelerin Bir Bildirisi”, içinde Charles Harrison ve Paul Wood, **Sanat ve Kuram**, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s. 44.

sorunlarını temsil eden sanat olacaktır.”²⁰ “Sanatçı, kültürel ve teknolojik değişimin mesajını onun dönüştürücü darbesi yaşanmadan on yıllar önce yakalar. Sonra da, yaklaşan değişimi karşılamak üzere modeller ya da Nuh gemileri inşa eder. “Eğer benim *Duygusal Eğitim*’imi okumuş olsalardı, 1870 savaşı hiç yaşanmazdı” der Gustave Flaubert.”²¹ İşte sanatı küresel yapan tam da budur.

“Toplumda vaktinden önce bir çöküş yaşanmasını önlemek için, sanatçı fildişi kulesinden çıkıp toplumun kontrol kulesine taşınmaktadır.”²² Wyndham Lewis’in sözleriyle, şöyle ifade edilebilir: “Sanatçı hep geleceğin ayrıntılı bir tarihini yazmakla uğraşmaktadır çünkü şimdinin doğasının farkında olan tek kişi odur.”²³ Bugün popüler kültür olarak tabir edilen ve nitel anlamda olumlu yargıda bulunulmayan eserlerin evrenselliğinden de söz edebiliriz. Bu, edebi eserin küreselleşmesi ve ticarileşmesi arasındaki ilişkidir. Burada sorulması gereken iki soru vardır. Hep tartışılabilen dadaizmin dahi rahatsız etmek gibi bir amacı varken burada ticarileşmeyi ve küreselleşmeyi çeviri yoluyla başarabilmiş popüler kültür sanat anlayışı neye hizmet etmektedir? Postmodernizm, küreselleşmenin getirdiği bu pazar anlayışına layıkıyla başkaldırabilmiş midir?

Casanova’nın bu duruma yaklaşımı şu şekildedir:

“Dünya edebiyat uzamındaki en özgür ülkeler bile artık uluslararası ticaret yasalarının gücüne tabi, bu yasalar üretim koşullarını dönüştürürken metinlerin biçimini de değiştiriyor. Çokuluslu yayın gruplarının ortaya çıkması ve edebilik görüntüsü veren uluslararası başarı kazanmış romanların çok geniş alanlara yayılması, ticari güçlerden bağımsız bir edebiyatın düşüncesini bile şüpheli hale getiriyor.”²⁴

Küreselleşmenin Nobel edebiyat ödülleri çerçevesinde de konuşulması gerekir. Orhan Pamuk, Türkçe edebiyatta bu ödülü alan ilk yazar olarak küresel anlamda bir üne kavuşmuştur. Svetlana Aleksiyeviç, 2015 Nobel ödülünü alana kadar Türkiye’de bilinen bir isim değildir. Puşkin ya da Gogol’ü çok iyi tanıyan Türk okuru Aleksiyeviç’i Nobel’le tanımıştır. Mo Yan, ilgisinin bilmediği bir başka Nobel kazananı Çinli yazardır. Bugün küresel anlamda edebiyattan söz edilebiliyorsa, bunda Nobel’in katkısı yadsınamaz. Nobel

²⁰ Richard Huelsenbeck, “İlk Alman Dada Manifestosu” içinde Charles Harrison ve Paul Wood, **Sanat ve Kuram**, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s.288.

²¹ Marshall McLuhan, “Medya’yı Anlamak’tan “Giriş” ve “Çekişme ve Çöküş: Yaratıcılığın İntikamı”, içinde Charles Harrison ve Paul Wood, **Sanat ve Kuram**, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s. 799.

²² David A. Siqueiros, **a.g.e.**, s.442.

²³ David A. Siqueiros, **a.g.e.**, s.442.

²⁴ Pascale Casanova, **Dünya Edebiyat Cumhuriyeti**, Varlık Yayınları, İstanbul 2010, ss.189-190.

ödülünü alan edebiyatçıların eserleri uzun soluklu ve yaygın çevirilerle küresel anlamda okuyucu bulmaktadır.

Çeviriler, eser nitelikli olsun olmasın eserin evrenselleşmesini sağlayan olgulardan biridir. Bu bağlamda modern Türkçe roman için, Orhan Pamuk, Ahmet Ümit, Yaşar Kemal gibi isimlerin eserleri onlarca farklı dile tercüme edilerek birçok ülkede raflara girebilmiştir. Küreselleşme, modern Türkçe roman açısından böyle de olumlu bir sonuç doğurmuştur. Elif Şafak'ın kitaplarını İngilizce yazması da küreselleşme bağlamında değerlendirilir. Bugün klasik Rus, Amerikan, Avrupa edebiyatı eserlerinin onlarca farklı yayınevinin tercümesiyle Türkiye'de kitapçılara girmesi, Paul Celan'ın, Nizar Kabbani'nin, Pablo Neruda'nın şiirlerinin Türkçe okunması ve Türkçe satılması da küreselleşmenin mevcut etkilerindedir.

Küreselleşmenin bariz etkilerinden biri ise elektronik kitap, elektronik dergi deneyimleri olmuştur. Bilgi toplumunun bir yansıması, veriye anında ulaşma ihtiyacı elektronik kitapların yayılmasının önemli sebeplerindedir. Elektronik dergiler, basım ve ulaştırma masraflarını bertaraf ederek en kısa zamanda en fazla okuyucuya ulaşmak üzere çalışmalar yürütmektedir. Yine wappad kitaplığı, kısa sürede mevcut yazın piyasası ile yarışabilecek konuma gelmiş, wappad kitapların okunma oranı özellikle genç nesil ilgisiyle yüzbinleri, hatta milyonları zorlamıştır. Küreselleşme bu anlamda anlık iletişim görevi görmektedir.

Yine yazım araçları, kalemde daktilyoya, bilgisayara bir evrilme göstermiştir. Bugün küreselleşmenin edebiyata yansıyan kısmi etkilerini *Word* yazılımına gelen yenilikler üzerinden dahi görmek imkân dâhilindedir. Teksir edilen eski metinler üzerindeki doğrulama ancak şifahi ve zahmetle mümkünken, *Word* belgeleri veya diğer interaktif yazılımlar üzerinde anlık ve pratik olarak yapılabilmektedir. Hem ekonomik hem ergonomik bir etkiden söz etmek gerekir. Yazım, düzelti, eklenti imkânları ile yazılımsal bu gelişimin sadece yazım usulüne ilişkin değil aynı zamanda metnin kendisine de etkili olduğu unutulmamalıdır. Yazarın içerikteki tüm metni görebilmesi, hatalar konusunda uyarılması, istatistiki veriyi doğru şekilde alabilmesi ile metnin esasını da elindeki tüm bu veriler üzerine kurabildiği hususu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu yenilik ve gelişimler, metni sadece teknik anlamda etkilememekte, aksine metnin içeriğine de doğrudan müdahale imkânı barındırmaktadır.

Sonuç

Günümüzde sanat ve çevirilerin de katkısıyla edebiyat, evrenselleşmiştir. Burada kitle iletişim araçlarının ve çok uluslu şirketlerin pazar anlayışlarının etkisi yadsınamaz. Günümüzde uluslararası bir edebiyattan ziyade küreselleşmenin ekonomik bir araca dönüştürdüğü yayın pazarından ve sanat platformlarından bahsedebiliriz.

Postmodernizm ile beraber toplumdan bireye sıkışan, amaçtan konusuzluğa indirgenen sanat anlayışı, toplumun ekonomik, sosyal, hukuki, politik, psikolojik kontrolü ve bunun neticesinde sanat ile edebiyatın varoluş sebeplerini yitirmesi, bu vahim olgu karşısında sanatçının felsefesini kaybetmesi, insanın estetik duygusunu, yaratıcılığını, hazzını ve özgünlüğünü, bununla birlikte topluma karşı sorumluluklarını küreselleşmeye karşı kaybettiğini göstermektedir.

Sanat ve edebiyatın tarihsel misyonu ile idealizmi, küreselleşme karşısında zayıflamaktadır. Küreselleşmenin aslında kapitalizm ve serbest piyasa aygıtlarının kontrolünde olması, önemli bir sosyal bunalımın da öncülü olacağının göstergesidir. Sanat ve edebiyat, tarihsel gerçekliğine dönmelidir.

Kaynakça:

Adorno, Theodor W.: **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2011.

Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme**, Ayrıntı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016.

Casanova, Pascale: **Dünya Edebiyat Cumhuriyeti**, Varlık Yayınları, İstanbul 2010.

Cengiz, Metin: **Küreselleşme Postmodernizm ve Edebiyat**, Şiirden Yayınları, İstanbul 2007.

Çağan, Kenan: “Ne Olsa Gider, Anything Goes”, **Hece Dergisi**, Ankara, Sayı: 134, ss. (92-95).

Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı**, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014.

Harrison, Charles ve Paul Wood: **Sanat ve Kuram**, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul 2011.

Özder, Gökçe: *Frankfurt Okulu Düşünürlerinin Edebiyat Kuramlarına Katkularına Dair Bir Değerlendirme*, <https://www.academia.edu/> (Görüntüleme Tarihi 23.07.2017).